

19. Журан О.А. Сучасні напрями підвищення конкурентоспроможності України. Науково-практична інтернет-конференція «Економічна кібернетика: теорія, практика та напрямки розвитку». Одеса, 28-29 листопада 2018 р. URL: http://dspace.opi.ua/jspui/bitstream/123456789/8204/1/ilovepdf_com-53-57%D0%9D.pdf.
20. Дикань В.Л. Стратегічні пріоритети розвитку економіки України в умовах зміни світових центрів економічної та політичної влади. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 41. с. 11-16.
21. Романишин В. Конкуренція як чинник інноваційного розвитку економіки/ Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. 2011. №3. С. 16-22.
22. Тараненко І.В. Роль національного інноваційного потенціалу у формуванні конкурентоспроможності країн. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2015. № 1 (82). С. 21-27.
23. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія/ пер. з англ. В. Ружицького та П. Таращука. К.: Основи, 1995. 528 с.
24. Венгер В.В. Конкуренція в ринковій економіці: генезис теоретичних концепцій. Ефективна економіка. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3623>.
25. Конкуренентоспроможність підприємства: навчальний посібник/ І.А. Дмитрієв, І.М. Кирчата, О.М. Шершенюк. Х.: ФОП Бровін О.В., 2020. 340 с.
26. Москаленко О.М. Інноваційна конкуренція та випереджальний розвиток економіки України в умовах жорсткої економії. Інноваційні ідеї в економічній науці: пошуки вирішення сучасних проблем (2016): матеріали науково-практичної конференції, 24-25 березня 2016 року. Київ, 2016. С. 34-36.
27. Трушенко О.М. Інноваційна конкуренція в умовах глобалізації світової економіки. Академічний огляд. 2009. № 2. С.124-131.

2.3. Фактори, що впливають на бізнес-середовище

Кошельок Г.В.,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,

Царьов О.С.,

здобувач третього рівня вищої освіти,
Одеський національний економічний університет

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. Разом з тим, в окремих випадках, що прямо передбачені законом, особа може бути обмежена у свободі підприємницької діяльності, наприклад, за суб'єктивним складом (для посадових осіб органів державної влади), або ж характером підприємницької діяльності

(встановлення монополії). Зокрема, встановлено законом перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, недержавне підприємництво в яких забороняється.

Мета підприємницької діяльності визначена як досягнення економічного і соціального результату та отримання прибутку. Підприємець починає свою діяльність з метою одержання прибутку – це визначальна ознака підприємницької діяльності. Саме цим остання відрізняється від господарської діяльності некомерційного характеру.

Підприємництво відіграє особливу роль у формуванні ефективної системи господарювання країни, прискорюючи рух економіки шляхом підвищення ефективності та постійного оновлення (рис.1).

Багаторічний досвід усіх без винятку індустріально розвинутих країн з ринковою економікою соціального спрямування незаперечно підтверджує, що підприємництво – необхідна умова досягнення економічного зростання.

Рис. 1 – Роль підприємництва у формуванні ефективної системи господарювання

Джерело: укладено авторами

Посилення кризових явищ у національній економіці може призвести до погіршення перспектив розвитку бізнесу в Україні. Непередбачуваність та недосконалість нормативно-правової бази, складність вітчизняної системи

оподаткування, неврегульованість соціально-трудових відносин суттєво ускладнюють адаптацію бізнесу до сучасних соціально-економічних умов господарювання. Важливим завданням держави має стати створення сприятливих умов для функціонування та розвитку підприємництва в країні без бюрократичних бар'єрів з адекватною податково-правовою базою. Основним напрямком поступового відновлення та розвитку національної економіки має стати стимулювання та формування інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу, який складає основу економік більшості розвинутих країн світу [1].

Найважливішими об'єктивними умовами розвитку підприємництва в Україні є:

- наявність ринкових відносин і різноманітних форм власності;
- економічна свобода та самостійність товаровиробників і дієздатність товарно-грошового механізму;
- розвиненість фінансово-кредитної системи;
- послідовність і стабільність економічної та соціальної політики держави;
- наявність розвинутої інфраструктури підтримки підприємництва;
- сформованість економічної культури;
- позитивний соціальний фон підприємницької діяльності.

Варто зазначити, що у сучасних умовах існують чинники, які заважають розвитку малого підприємництва. Такими основними чинниками є:

- відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю та дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо);
- відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки; - надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності;
- невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу;
- надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання;
- відсутність стимулів для інвестицій;
- психологічне несприйняття позитивної ролі підприємців у ринкових перетвореннях серед окремих верств населення;
- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;

- формування відповідної законодавчої бази розвитку дрібного і малого підприємництва передбачає встановлення правових гарантій для забезпечення свободи та захисту приватної власності;
- знищення правових суперечностей та скасування положень, що стримують розвиток приватної ініціативи;
- створення більш сприятливого податкового, інвестиційного, цінового режимів для суб'єктів дрібного та малого підприємництва;
- впорядкування механізму державного регулювання та контролю підприємницької діяльності, подолання тіньового підприємництва.

Протікання бізнесу як діяльності залежить від безлічі факторів і умов, що знаходяться всередині, так і поза межами підприємства. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження сутності бізнес-середовища підприємства.

Під бізнес-середовищем прийнято розуміти сукупність усіх зовнішніх факторів діяльності підприємства, які суттєво впливають на його функціонування. Серед таких основних факторів називають споживачів продукції, постачальників, конкурентів, державне регулювання, а також соціальні, політичні, технологічні, правові та екологічні умови [2, с. 26].

Якщо говорити більш детально, то бізнес-середовище складається з низки політичних, економічних, соціальних і технологічних сил, які значною мірою перебувають поза контролем і впливом бізнесу і можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на бізнес. Іншими словами, бізнес-середовище являє собою сукупність факторів, що сприяють розвитку бізнесу, визначальними серед яких є державне регулювання, інвестиції, корупція, податкове навантаження, законодавче регулювання, права власності та доступ до фінансових ресурсів.

Автори роботи [3, с. 32] стверджують, що бізнес-середовище тотожне поняттю «підприємницьке середовище» – це сукупність умов, які впливають на можливість формування та успішної реалізації підприємницької ідеї.

Особливістю бізнес-середовища є те, що воно має територіальну цілісність, у межах якої представлене господарюючими суб'єктами та інститутами з їх взаємозв'язками і взаємовідносинами [4, с. 252].

Становлення та розвиток бізнес-середовища в Україні супроводжувалося значними особливостями: відсутністю поступового первісного нагромадження капіталів, тривалого розвитку підприємницького менталітету та навичок, системності, а іноді й логіки у прийнятті рішень тощо.

В Україні підприємницький сектор розвивався за відсутності стратегії розвитку взаємодії держави і бізнесу, що проявилось у:

– наявних спекуляціях у процесі реформування відносин власності та проникнення на вітчизняний ринок іноземного капіталу в стратегічно важливі галузі і сфери економіки;

– значному рівні корумпованості органів державної влади та розширенні обсягів тіньової економіки;

– високому рівні зрощення суб'єктів великого бізнесу із органами державної влади, глибокій інтеграції великого капіталу в процесі прийняття політичних рішень на шкоду досягненню власної конкурентоспроможності [5, с. 128].

За визначенням Світового банку, бізнес-середовище складається з набору інституціональних, нормативно-правових та регуляторних умов, за яких працює бізнес [6, с. 62].

1. Інституційні умови функціонування бізнес-середовища слабо налаштовані на підтримку суб'єктів підприємницької діяльності. Зацікавленість комерційних банків у довгостроковому кредитуванні бізнесу на сучасному етапі залишається досить низькою, а дії держави у сфері впливу на кредитні можливості комерційних установ важко назвати адекватними економічним умовам розвитку. Це викликає незадоволеність підприємців, високий рівень процентних ставок, коливання валют, зменшення інвестицій в економіку нашої країни.

2. Нормативно-правові умови функціонування бізнес-середовища демонструють значну зарегульованість бізнесу з боку держави. Сучасний бізнес керується у своїй діяльності величезною кількістю законодавчих актів.

3. Регуляторні умови функціонування бізнес-середовища, які пов'язані із процесами ліцензування, реєстрації, сертифікації підприємницької діяльності постійно вдосконалюються. Регуляторні умови бізнес-середовища характеризуються такими показниками, як: ступінь прозорості та послідовності державної регуляторної політики у сфері підприємництва; вплив на інвесторів із боку органів державної влади різних рівнів у вигляді вимог щодо реєстрації, ліцензування, сертифікації підприємницької діяльності тощо; рівень бюрократизму та корупції [6, с. 63].

Для бізнес-середовища характерними є наступні його особливості:

– бізнес-середовище є частиною суспільного середовища та в ідеалі слугує підвищенню національного багатства і добробуту;

– функцією якості бізнес-середовища є ефективність економічних процесів у країні;

– бізнес-середовище має властивості територіальної цілісності;

– бізнес-середовище формується факторами (правового, політичного, соціального, економічного характеру), сукупність яких створює умови для функціонування бізнесу економічних суб'єктів конкретного суспільства, здійснення ділових відносин та функцій [7, с. 435].

Будучи відкритою системою, підприємство в істотній мірі залежить від змін у зовнішньому середовищі. У зв'язку зі стрімким підвищенням турбулентності оточення, характер взаємодії з ним бізнесу стає все більш хаотичним, а наслідки – все більш суттєвими. Здатність розуміти ключові процеси середовища бізнесу виступає необхідністю. Підприємство, що не розуміє свого оточення і своїх кордонів, приречене на загибель. У зовнішньому середовищі бізнесу відбувається найжорстокіший природний відбір: виживають тільки ті, хто мають достатньою гнучкість і здатні адаптуватися.

Попри всю хаотичність процесів, що протікають у зовнішньому середовищі бізнесу, можна виділити його основні суттєві риси (рис. 2).

Зовнішнє середовище бізнесу неоднорідно. З точки зору інтенсивності взаємодії бізнесу і його оточення можна умовно виділити три групи.

1. Локальне середовище (середовище прямого впливу) – це фактори, які безпосередньо впливають на операції організації і відчувають на собі прямий вплив операцій організації (визначення Е. Елбінга). До об'єктів локального середовища традиційно відносять споживачів, постачальників, конкурентів, закони і державні органи, профспілки.

2. Глобальне середовище (середовище непрямого впливу) – найбільш загальні сили, події і тенденції, які безпосередньо не пов'язані з операційною діяльністю організації, проте в цілому формують контекст бізнесу. Виділяються сім груп таких сил: соціокультурні, технологічні, сили торгівлі, економічні, екологічні, політичні та правові.

Соціокультурні сили – включають в себе зміну демографічної ситуації, освітнього рівня, системи охорони здоров'я і соціального забезпечення, (трудова) мобільності, звичок і захоплень людей, способу життя, пріоритетів поколінь (цінностей людей), традицій тощо.

Технологічні сили – під ними розуміються такі зміни в науково-технічній сфері як науково-технічний прогрес, старіння знань, впровадження нових технологій, а також дію кривої навчання (досвіду) – зменшення собівартості продукції, прямо пропорційне сукупним обсягом випуску [8].

Сили торгівлі – це зміни в прийнятих моделях бізнесу, відкриття нових способів ділових відносин і механізмів їх регулювання. Слово «торгівля» в такому випадку розуміється в широкому сенсі – як встановлення балансу обміну між діловими організаціями та бізнесу з його клієнтами.

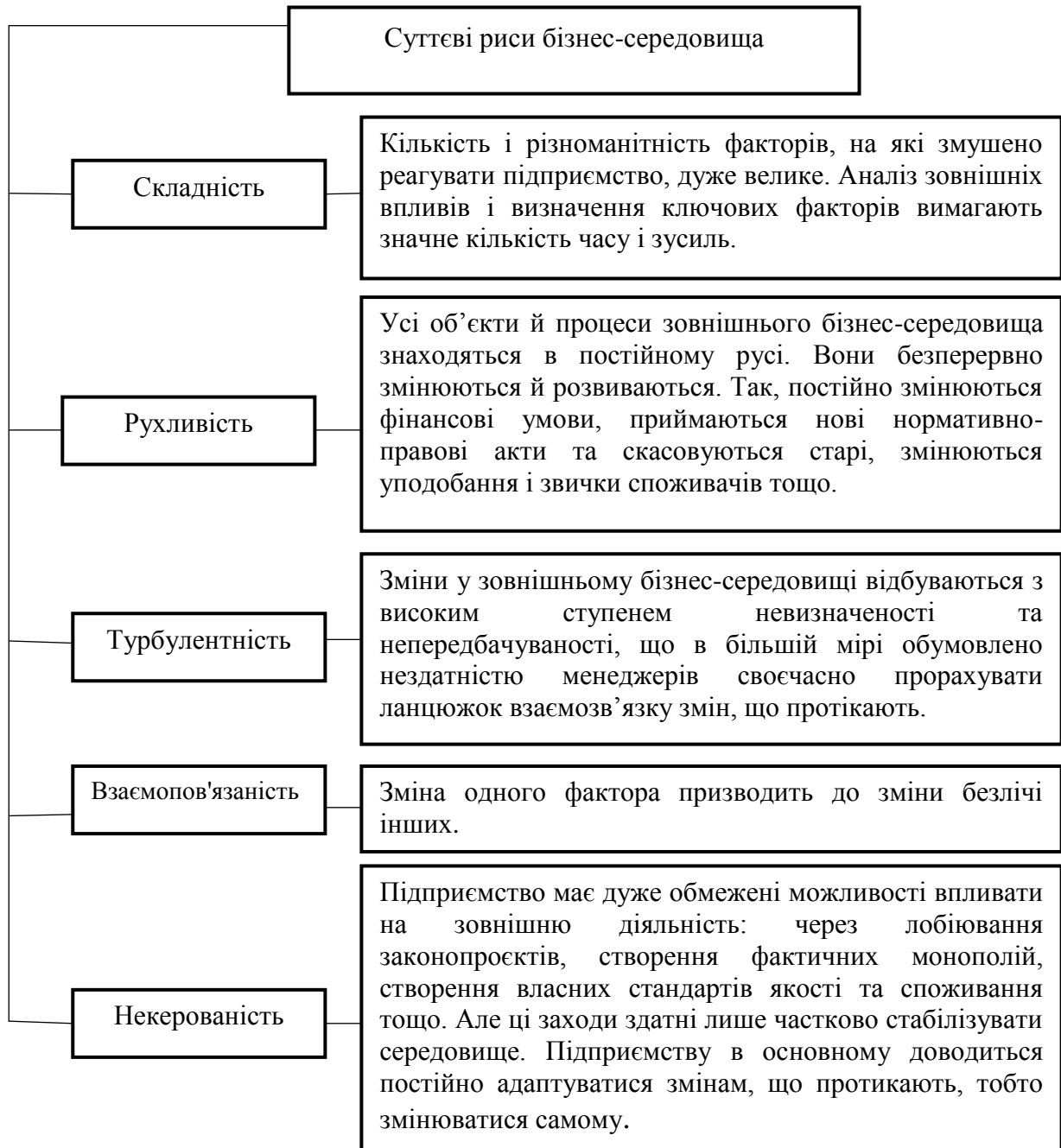

Рис. 2 – Суттєві риси бізнес-середовища підприємства

Джерело: укладено авторами

Економічні сили – включають динаміку рівня інфляції, процентної ставки (ставки дисконту), податкових ставок, валютних курсів, рівня доходів населення, загальною структурою витрат людей, еластичності попиту і пропозиції, привабливості ринку для іноземних інвесторів, а також зміна обсягів золото-валютних резервів країни.

Екологічні сили – вплив сил природи: погоди та клімату, рельєфу і структури місцевості наявність природних ресурсів, частота стихійних бур і природних катаклізмів тощо.

Правові сили – зміни в законодавстві, нормативних актах і діяльності регулюючих організацій, безпосередньо не пов'язаних з основною діяльністю компанії, однак опосередковано впливають на бізнес. Крім того, в політичні сили входять зміни рівня злочинності, ступеня правового забезпечення бізнесу та заходів заходу за економічні та інші правопорушення.

Політичні сили – пов'язані із загальною зовнішньою і внутрішньою політикою уряду, стабільністю політичної ситуації, політичної підтримки і політичними гарантіями.

Методика аналізу діючих в глобальному середовищі бізнесу сил отримала назву PEST-аналіз – за першими літерами назви сил. Дія кожної сили розкладається на окремі фактори, після чого дається оцінка кожному з них за наступними пунктами: сила впливу, тенденція зростання, якість впливу, використання можливостей і компенсація загроз.

3. Міжнародне середовище (середовище бізнесу багатонаціональних компаній) – коли компанія виходить за межі країни свого походження і починає освоювати закордонні ринки, в дію вступають фактори міжнародного бізнесу, до яких найчастіше відносять унікальні особливості культури, економіки, державного і іншого регулювання, а також політичної обстановки.

Розглядаючи структуру бізнес-середовища, необхідно позначити існування кордонів бізнесу, що відокремлюють внутрішнє середовище від зовнішньої. Існує кілька підходів до визначення меж бізнесу [9], тобто зовнішнє середовище – все, що за межами:

- зданій, ділянок, площ тощо;
- взаємодії між членами організації;
- взаємовідносин організації з учасниками ринку;
- моделі отримання прибутку;
- у формуванні ланцюжка цінностей.

З погляду зовнішнього бізнес-середовища, вплив мають такі фактори:

- органи влади – податкові пільги, державні замовлення;
- споживачі (клієнти) – показники прибутковості ринку, конкурентоспроможності продукції, темпи зростання частки ринку, схильність покупців до придбання продукції саме цього підприємства, ступінь відповідності якості та асортименту продукції потребам споживачів, рівень платоспроможності споживачів, їх фінансова стійкість та рівень ділової активності;

- постачальники – рівень фінансової стабільності та платоспроможності постачальників, інтервали між поставками, своєчасність поставок, кількість пошкодженої продукції під час доставки, ймовірність відсутності продукції;

– конкуренти – основні фінансові показники підприємства, продуктивність праці, ділова активність підприємства, рівень фінансової незалежності.

Варто зазначити, що особливостями сучасного динамічного бізнес-середовища й постійні зміни, що відбуваються у стані та організації діяльності підприємства є швидкий доступ до оперативної інформації про свій бізнес і висока швидкість її обробки.

Розглядаючи структуру бізнес-середовища варто виділити внутрішнє середовище бізнесу, яке включає фактори, що пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції та які можуть регулюватися з боку підприємства у процесі управління. До них належать: засоби виробництва, персонал, грошові ресурси, інформаційні потоки. Усі внутрішні фактори взаємопов'язані. Зміна одного з них певною мірою впливає на всі інші.

Сучасне бізнес-середовище характеризується активним впровадженням виробничих і інформаційних технологій в управлінні підприємством. Більшість управлінських завдань можуть бути вирішені більш раціональним способом за рахунок вдосконалення структури потоків інформації в підприємстві.

Інформація для бізнесу є вихідною складовою для прийняття планово управлінських рішень, їх виконання, контролю та регулювання виробничого процесу. В основі інформаційного забезпечення лежить збір, збереження, переробка, оновлення й підготовка до використання різних даних про виробництво, його результати, тенденціях розвитку, про перспективи бізнесу та інші статистичні дані. Бізнес-середовище підприємства прийнято поділяти на внутрішнє і зовнішнє. Більш наочно це можна побачити на рис. 3.

Варто зазначити, що кількість і якість інформації визначає ефективність функціонування усієї системи управління у цілому та управління грошовими потоками, зокрема. Під інформаційною базою аналізу розуміють сукупність інформаційних ресурсів і методів їхньої організації, необхідних і придатних для реалізації аналітичних і управлінських процедур, які забезпечують фінансово-господарську діяльність підприємства [10, с. 40].

Факторами, що впливають на зовнішнє бізнес-середовище є: стан економіки, суспільство, НТП, політика.

До економічних чинників також відносять рівень податкового навантаження, зміна курсу національної валюти, невизначеність курсу валют ускладнює планування бізнесу і теж може вплинути на фінансові показники підприємства, рівень інфляції, стан кредитування: негативний вплив, адже залучення кредитних коштів збільшить фінансове навантаження і вплине на подальший розвиток підприємства.

Рис. 3 – Складові бізнес-середовища

Джерело: укладено авторами

Глобалізація, зміна технологічних укладів, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, характерні сучасному динамічному бізнес-середовищу, саме зовнішнє середовище привертає все більшу увагу дослідників.

Правові умови функціонування бізнесу показують залежність і регулювання бізнесу з боку держави. Сучасний бізнес регулюється величезною кількістю законодавчих актів, серед основних нормативних актів: Конституція України, господарський кодекс, цивільний кодекс, податковий кодекс і закони України, які стосуються різних аспектів господарської діяльності [6, с. 63].

До правових факторів бізнес-середовища в Україні відноситься нестабільність законодавчої бази: негативний вплив через неможливість відстежувати постійні зміни в законодавстві щодо підприємницької діяльності, складність адміністрування податків і ведення звітної документації. Потрібно також сказати, що проблемою є не тільки велика кількість правових актів, які регулюють бізнес, а й те, що більшість з них є суперечливими, що не конкретизованими в даному питанні.

До соціальних чинників відносять зниження чисельності населення і через це держава змушена буде збільшувати податковий тиск на підприємства і заробітну плату робітників, а також зниження чисельності населення призведе до зменшення кількості клієнтів; підвищення рівня безробіття: негативний вплив, адже зростання кількості безробітного населення призведе до зменшення кількості платоспроможного населення [4, с. 255].

Очевидно, що сучасна Україна знаходиться в складному соціально-політичне становище, тому зовнішні чинники бізнес-середовища будуть більш негативно впливати на фінансово-господарську діяльність організацій і обмежувати їх розвиток. До них відноситься політична ситуація в Україні: військовий конфлікт на території Донецької та Луганської областей зумовлюють негативний вплив через можливість виїзду частини населення подалі від зони конфлікту, що може сприяти зменшенню кількості клієнтів, як постійних, так і потенційних.

Карантин, коронавірус, введення воєнного стану викликали масштабний спад в економіці, змусивши цілі бізнесу пристосуватися до нових, більш складним реаліям. Коронавірус став причиною незліченної кількості невеликих загострень в тисячах малих і середніх підприємств. Постраждали і компанії, що працюють в креативних галузях. Кіновиробництво зупинилося, концерти і виставки скасували, попит на маркетингові послуги впав.

До технологічних чинників відносять ступінь новизни та сучасності устаткування в області, розвиток Інтернет технологій: позитивний вплив, адже створюються нові можливості для залучення клієнтів завдяки створенню сайту, ведення Інтернет груп. Відбувається більш швидка комунікація з клієнтами.

Саме неможливість ведення бізнесу офлайн підштовхнула підприємців шукати різні способи продавати свої товари через Інтернет. Це врятувало багатьох. Особливо тих, хто встиг приготуватися заздалегідь.

Негативні наслідки кризи особливо відчутні в малому бізнесі. Україна, як і інші країни, виявилася абсолютно не підготовленою до такого ходу подій.

Як бачимо, бізнес-середовище в Україні хоча і в цілому сформована, проте характеризується, з одного боку, значним проникненням в господарські питання держави, а з іншого – слабкою їх зацікавленістю в існуванні ефективного середовища господарської діяльності. Саме відповідальність держави за сформоване бізнес-середовище визначає рівень прозорості та дієвості суспільного договору між нею і бізнесом, а недосконалість законодавства, низький рівень моралі, слабка дієвість ринкових і громадських інститутів не здатні забезпечити підприємцям правильні орієнтири діяльності.

Варто зазначити, що особливостями сучасного динамічного бізнес-середовища є постійні зміни, що відбуваються у стані та організації діяльності підприємства. Таким чином, підприємство повинно постійно проводити моніторинг сучасного підприємницького середовища для прийняття об'єктивних управлінських рішень.

Таким чином, бізнес-середовище виступає визначальною сукупністю факторів, що формують господарську діяльність в сучасних умовах економічного розвитку. Як вже було зазначено раніше, поняття бізнесу та підприємництва вважають взаємозамінними, але це не відображено законодавчо в Господарському кодексі України. Тому в деяких галузях, розглядаючи стан і розвиток підприємництва, доцільніше говорити про підприємницьке середовище.

Список використаних джерел:

1. Причепя І. В. Перспективи розвитку підприємництва в Україні за умов глобалізації та євроінтеграції. URL: <http://surl.li/tqysm>
2. Буряк Г. Інститути розвитку відносин власності у класифікації бізнес-середовища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 105. С. 26-28.
3. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність [Текст] : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. І. М. Сотник, д.е.н., проф. Л. М. Таранюка. Суми : ВТД «Університетська книга», 2018. 572 с.
4. Мельник М.І. Класифікація бізнес-середовища: системний підхід. Регіональний підхід. 2008. № 2. С. 251-260.
5. Біла І.С. Насікан Н.І. Бізнес-середовище в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. МНУ імені В.О. Сухомлинського. 2017. Вип. 17. С. 127-131. URL: <http://surl.li/tqqwc>.
6. Страшний С. Бізнес-середовище як об'єкт державного регулювання. Актуальні проблеми державного управління. 2010. Вип. 2. С. 61-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apduo_2010_2_20.
7. Мельник М. І. Теоретико-методологічні підходи дослідження бізнес-середовища. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем. Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2007. С. 423-436.
8. Parmenter D. Key Performance Indicators. New Jersey, USA: John Wiley & Sons, inc., 2007. 233 p.
9. Мескон М. Х. Альбер М., Хедоури Ф. Основы менеджмента : пер. с англ. Москва : «Дело», 1992. 702 с.
10. Організація і методика економічного аналізу: навч. посіб. А. М. Журлов, та ін. Одеса: Фенікс, 2009. 318 с.